

Izglītības iniciatīvu centrs

**Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums
par nacionālās romu integrācijas stratēģijas
īstenošanu Latvijā**

*Fokusējoties uz strukturāliem un horizontāliem
priekšnosacījumiem stratēģijas sekmīgai īstenošanai*

2018.gada februāris

Izglītības iniciatīvu centrs

Pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojums
par nacionālās romu integrācijas stratēģijas
īstenošanu Latvijā

*Fokusējoties uz strukturāliem un horizontāliem
priekšnosacījumiem stratēģijas sekmīgai īstenošanai*

2018.gada februāris

Ziņojumu sagatavoja biedrība „Izglītības iniciatīvu centrs”.

Ziņojums ir sagatavots kā daļa no romu pilsoniskā monitoringa pilotprojekta „Romu pilsoniskās sabiedrības kapacitātes celšana un tās iesaistes stiprināšana nacionālo romu integrācijas stratēģiju monitoringā”. Projektu īsteno Eiropas Komisija, Tiesiskuma un patērētāju ģenerāldirektorāts. Projektu koordinē Centrālās Eiropas Universitātes Politikas studiju centrs (CEU PSC) partnerībā ar Eiropas Romu organizāciju tīklu (European Roma Grassroots Organisations Network (ERGO Network)), Eiropas Romu tiesību centru (European Roma Rights Centre), Fundación Secretariado Gitano un Romu izglītības fondu (Roma Education Fund), un projekts tiek īstenots kopā ar apmēram 90 nevalstiskajām organizācijām (NVO) un ekspertiem no 27 dalībvalstīm.

Lai gan romu pilsoniskā monitoringa pilotprojektu, kura ietvaros tika sagatavots ziņojums, koordinē CEU, ziņojums atspoguļo autoru secinājumus un tas nepauž CEU uzskatus. CEU nevar uzņemties atbildību par jebkādu ziņojumā iekļautās informācijas izmantošanu.

SATURS

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI	5
KOPSAVILKUMS	6
IEVADS	7
PĀRVALDĪBA UN VISPĀRĒJAIS POLITIKAS IETVARŠ	8
Romu interešu pārstāvniecība LR Saeimā	8
Romu iekļaušanas ministrijās un citās nacionāla līmeņa institūcijās aspekta integrēšana	8
Romu iekļaušanas pašvaldību institūcijās aspekta integrēšana	10
Romu līdzdalības un tiesību nostiprināšanas veicināšana	12
Lielāka finansiāla apjoma programmu efektivitātes garantijas.....	13
Finansējuma pieejamība pilsoniskajai sabiedrībai romu iekļaušanas pasākumiem	14
Uzticamu datu par romu situāciju pieejamība	15
PRETDISKRIMINĀCIJA	16
Rasu vienlīdzības direktīvas ieviešana	16
Segregācija izglītībā un pēc dzīvesvietas	16
Policijas diskriminējoša uzvedība, prokuroru vai tiesu pārkāpumi	17
Tīra ūdens un kanalizācijas pieejamība	17
PIEVĒRŠOTIES ANTIČĪGĀNISMAM	18
Institucionālie uzstādījumi diskriminācijas apkarošanai un antičīgānisma novēršanai	18
Cīņa pret naida noziegumiem un naida runu pret romiem.....	19
Vēstījuma un attieksmes pret romiem analīze un veidošana	20
REKOMENDĀCIJAS	21
BIBLIOGRĀFIJA	22

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

CSP	Centrālā statistikas pārvalde
ECRI	Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (<i>European Commission against Racism and Intolerance</i>)
EEZ	Eiropas Ekonomikas zona
EP	Eiropas Padome
ESF	Eiropas sociālais fonds
ESIF	Eiropas strukturālais un investīciju fonds
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
KM	Kultūras ministrija
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
NVO	Nevalstiskās organizācijas (nodibinājumi un biedrības)
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

KOPSAVILKUMS

Pēdējos gados Latvijā nav notikušas būtiskas izmaiņas romu interešu pārstāvēniecībā politikas līmenī. Romu dzīves līmeņa un integrācijas situācija ir nedaudz uzlabojusies, tomēr ātrāku un mērķtiecīgāku esošo problēmu risināšanu būtiski kavē horizontālās sadarbības trūkums ministriju un valsts iestāžu vidū. Barjeras romu integrācijai darba tirgū pēdējos gados nav mazinātas, kas skaidrojams ar izpratnes trūkumu par pozitīvās rīcības pasākumu ietekmi kopienas attīstībā un teritorijas ekonomiskajā izaugsmē. Romu aktivitāte un vēlme piedalīties valsts un Eiropas Savienības programmu un projektu pasākumos vērtējama kā zema.

Pārvaldība un vispārējais politikas ietvars

LR Kultūras ministrija veic valsts integrācijas politikas plānošanu un tās īstenošanas koordinēšanu, bet vairākām nozaru ministrijām nav noteiktas konkrētas atbildības darbā ar romu kopienām. Mērķtiecīgu programmu romiem kā tiešajai mērķa grupai nav; esošās ES un valsts programmas ir vērstas uz plašāku mērķa grupu, tai skaitā uz romiem, un to mērķis ir sociālā riska grupu iekļaušana un diskriminācijas mazināšana. Pozitīvi vērtējama pēdējo gadu tendence - valsts finansējuma pieejamība romu kopienas pilsoniskās sabiedrības organizācijām.

Pretdiskriminācija

Nav konstatēti tiešās diskriminācijas gadījumi, tomēr ikdienas praksē romu mediatori regulāri fiksē netiešās diskriminācijas gadījumus - nevienlīdzīgu attieksmi pret romiem, balstītu negatīvos stereotipos un aizspriedumos. Līdz šim nav veikti pētījumi, no kuriem var iegūt informāciju par policijas un tiesu darba etnisko profilu un ar to saistīto atšķirīgo attieksmi vai pieņemto lēmumu. Kopumā romi dzīvo mājās, kas ir nokalpojušas un atrodas kritiskā stāvoklī - labiekārtojuma un sadzīves ērtību līmenis ir zems un ar ierobežotu piekļuvi tīram ūdenim.

Pievēršoties antičigānismam

Latvijas valsts oficiāli atzīst genocīda pret romiem Otrā pasaules kara laikā vēsturisko faktu, un kopš 2015. gada tiek atzīmēta Starptautiskā romu diena. Pēdējos gados ir uzlabotas sabiedrības vispārējās zināšanas par romu vēsturi un kultūru, tomēr nepietiekami ir veiktas darbības naida runas pret romiem izplatības mazināšanai.

IEVADS

Uz 2017.gada 1. janvārī Latvijā ir reģistrēti 7456 romu tautības cilvēki, – no tiem 94,4% ir Latvijas pilsoņi. Pēc CSP datiem 2016.gadā Latvijā pastāvīgi dzīvoja 5297 romu tautības cilvēki, kas ir mazāk nekā 2015.gadā (5388 cilvēki). Pēdējos gados daudzi romu tautības iedzīvotāji ir devušies uz ārvalstīm ekonomisku iemeslu dēļ.

Romu integrācijas politikas aktuālie uzdevumi un pasākumi ir atspoguļoti *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.-2018.gadam* dokumentā. Pamatnostādņu rīcības plāns ietver politisko uzdevumu un pasākumu kopumu romu kopienas integrācijai Latvijas sabiedrībā. Daļa rīcības plāna uzdevumu un pasākumu ir attiecināti tieši uz romu mērķa grupu, bet ir arī vispārīgā rakstura pasākumi, lai sekmētu iecietības līmeņa paaugstināšanos sabiedrībā, veicinātu mazākumtautību, tai skaitā romu, tiesību un interešu aizsardzību, pilsonisko līdzdalību, nodrošinātu atbalstu kultūras attīstībai un identitātes saglabāšanai.

Ziņojums sagatavots uz pašreizējās situācijas analīzes bāzes, plaši konsultējoties ar pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem, apkopojot viedokļu daudzveidību un aprakstot gan problēmas, gan labo praksi. Dati un faktu pierādījumi tika vākti un analizēti, izmantojot šādas metodes: intervijas ar romu integrācijas politikas īstenošanu atbildīgajām amatpersonām (politiķi, ierēdņi) un pilsoniskās sabiedrības dalībniekiem (romu un neromu NVO), romu mediatoriem; fokusgrupas diskusija ar valsts integrācijas programmu īstenošanai; politikas dokumentu, pētījumu, statistikas, ziņojumu un citu dokumentu kritiska analīze; dažādu grupu aptaujas dažādos līmeņos (valsts, pašvaldība, institūcija).

PĀRVALDĪBA UN VISPĀRĒJAIS POLITIKAS IETVARS

Romu interešu pārstāvniecība LR Saeimā

Teorētiski Latvijā dzīvojošie romi var izmantot savas balsstiesības pilnā apjomā, piedaloties gan valsts un pašvaldību vēlēšanās, gan valsts organizētajos referendumos. Tomēr pastāv vairāki praktiski šķēršļi romu balsstiesību īstenošanai, piemēram, dokumentu (pases) neesamība, pilsonības neesamība (nepilsoņu pases), aktuālās informācijas nepieejamība (nedzīvo tur, kur ir deklarējušies).

Likumdošanas varas līmenī šādu Saeimas komisiju mandātā ir ietverti romu integrācijas un pretdiskriminācijas jautājumi: a) Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, b) Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisija un c) Juridiskā komisija. Pēdējos gados šajās komisijās nav izskatīts neviens jautājums, kas saistīts ar nepieciešamajiem likumgrozījumiem romu integrācijas kontekstā. Ierēdniecība komisijas locekļus informē par romu integrācijas politikas īstenošanas gaitu¹, sasniegtajiem rezultātiem un labo praksi, kā arī notiek romu NVO vadītāju viedokļu uzklaušana². Latvijas Saeimas darbības vēsturē (kopš 1991. gada) nav notikusi neviena parlamentāras izmeklēšanas darbība par romu jautājumiem.

Pēdējos gados nav notikušas būtiskas izmaiņas romu interešu pārstāvniecībā politikas līmenī: nav neviens romu tautības deputāts un nav politiskās partijas ar atklātu antičigānisma programmu.

Romu iekļaušanas ministrijās un citās nacionāla līmeņa institūcijās aspekta integrēšana

Nemot vērā nelielo romu iedzīvotāju skaitu valstī, Latvijā nav izveidota īpaša romu iekļaušanas stratēģija, bet ir noteikti politikas pasākumi³, kas vērsti uz romu integrāciju un kas ir plašāka politikas dokumenta *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.-2018.gadam* un tā rīcības plānu sastāvdaļa. Aktuālā rīcības plāna 2017.-2018.gadam⁴ mērķos, kas vērsti uz sociālo iekļaušanu un diskriminācijas novēršanu, ir iekļauts īpašs apakšmērķis⁵, kas skar romu iekļaušanas jautājumu. Minētais apakšmērķis ietver piecus uzdevumus:

- 1) paaugstināt romu bērnu izglītības līmeni, nodrošinot atbilstošas mācību atbalsta programmas, kā arī veicināt romu kopienas pārstāvju, kuri pārsnieguši obligātās izglītības ieguves vecumu, iesaisti izglītības procesā;
- 2) atbalstīt sadarbības projektus romu integrācijai, līdzdalībai un pilsoniskās sabiedrības attīstībai; nodrošināt reģionālo ekspertu tīkla romu integrācijas jautājumos darbību, lai veicinātu regulāru informācijas un pieredzes apmaiņu starp pašvaldību ekspertiem romu integrācijas jautājumos;

¹ Piemēram, Ziņojums par Latvijas romu iekļaušanas pasākumu ieviešanu, 2016.g., pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/KM_050417_romi.pdf

² Piemēram, <http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/3A5129688A4FE8D2C22581240044F2B7?OpenDocument&srcv=dt>;
<http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/4689BA6714872C4DC22580EB0036779E?OpenDocument&srcv=dt>

³ Romu integrācijas politikas pasākumi Latvijā, pieejams: [https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/Dokumenti/Pasakumu_kopums_Romi\(2012-2018\).pdf](https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/Dokumenti/Pasakumu_kopums_Romi(2012-2018).pdf)

⁴ https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/KM_130515_Prec_Nac_ident_pilson_s_ab_un_itegr_polit_pamatnost_2012-2018.pdf

⁵ <https://likumi.lv/ta/id/291179?&search=on>

- 3) romu NVO pārstāvju un aktīvistu informēšanas un izglītošanas pasākumi dažādās Latvijas pilsētās par romu sociālo iekļaušanu;
- 4) atbalstīt Eiropas Padomes DOSTA! kampaņas pasākumus romiem;
- 5) veikt romu integrācijas politikas pasākumu monitoringu Latvijā.

Nozaru ministrijām un valsts iestādēm ir pilnvaras piedalīties integrācijas politikas plānošanas un programmu izstrādes procesā, kā arī izvirzīt savas atbildības jomai atbilstošus mērķus, plānot un īstenot konkrētus pasākumus un pakalpojumus, kuriem var saņemt budžeta piešķirumus. Piemēram, Labklājības ministrija attiecībā uz romu kopienu primāri izvirzījusi mērķi bezdarba mazināšanai un nodarbinātības veicināšanai.

Tomēr nozaru ministrijas ne vienmēr izstrādā un iesniedz savus priekšlikumus un līdz ar to arī netiek piešķirts finansējums konkrētiem atbalsta pasākumiem. Tādējādi veidojas attīstību negatīvi ietekmējošas situācijas, jo nereti nevalstiskā sektora un pašvaldību projektu ietvaros īstenotās iniciatīvas, kurām ir augsti ietekmes rādītāji, un tiek sasniegti būtiskas rezultāti, netiek turpinātas valsts līmenī. Kā piemēru var minēt skolotāju asistentus – romus, kuri strādāja izglītības iestādēs NVO projektu ietvaros. Izglītības un zinātnes ministrija viņu darbu novērtēja kā efektīvu⁶, plānoja iekļaut viņu darba apmaksu savā budžetā, tomēr apmēram 10 gadu laikā to tā arī neizdarīja, lai gan katru gadu tiek publiski paziņots, ka šāds mērķis ministrijai vēl aizvien ir aktuāls.

LR Kultūras ministrija ir atbildīgā valsts institūcija par valsts romu integrācijas politikas plānošanu un īstenošanas koordinēšanu. KM veic arī reģionālo ekspertu tīkla (13 pašvaldības) romu integrācijas jautājumos koordinēšanu, tas izveidots 2014. gada beigās, balstoties uz ES Padomes rekomendācijām.⁷

Kultūras ministrijas vadībā kopš 2012. gada darbojas *Romu integrācijas politikas īstenošanas konsultatīvā padome*, kurā ietilps gan valsts institūciju, gan dažādu NVO pārstāvji. Padomes funkcijas ir nodrošināt romu integrācijas politikas īstenošanas pārskatu un rezultātu novērtēšanu, sniegt konsultācijas un ieteikumus, un veicināt valsts pārvaldes un romu kopienu sadarbību. Padomi vada kultūras ministrs. Tomēr NVO pārstāvju, kuri darbojas šajā padomē, vērtējumā šī padome kā politikas uzraudzības un pilsoniskās līdzdalības veicināšanas instruments ir maz efektīvs⁸, jo padomes sēdēs, kas notiek divas reizes gadā, pārsvarā tiek prezentēta informācija par īstenotajiem valsts un NVO projektu pasākumiem un maz vai nemaz netiek analizēta politikas īstenošanas rezultātu reālā ietekme uz romu kopienu un sabiedrību kopumā.

Ministrijas un valsts iestādes, kuras īsteno atbalsta pasākumus un projektus orientētus uz romu kopienu atbalstu, nav organizējušas pasākumus tolerances, kultūru daudzveidības un solidaritātes stiprināšanai savu darbinieku vidū. Kultūras ministrija ir izplatījusi aicinājumus citu ministriju darbiniekiem piedalīties informatīvi izglītojošos pasākumos, kuri tiek īstenoti KM projektu ietvaros, piemēram, romu holokausta atzīmēšanas diena, romu muzeja apmeklējums un tml.

Romu līdzdalības veicināšanas jomā ministriju un valsts iestāžu darbībā galvenais mērķis ir uzlabot sadarbību ar romu kopienu. Sadarbība notiek pārsvarā divos veidos:

- romu NVO pārstāvju līdzdalība konsultatīvajās padomēs,

⁶ Labās prakses piemēri cilvēktiesību veicināšanas un aizsardzības jomā ir pieejami: https://www.coe.int/t/commissioner/Activities/GoodPractices/Latvia_RomaEducation.pdf

⁷ 2013.gada 9.decembra ieteikumi "Par efektīviem romu integrācijas pasākumiem dalībvalstīs" un Eiropas Komisijas 2016. gada 2.aprīļa ziņojumā "Par Eiropas Savienības nacionālo romu integrācijas stratēģiju ietvara īstenošanu" iekļautās rekomendācija Latvijai par strukturālajām prioritātēm un koordinēšanu

⁸ No intervijas ar NVO ekspertu, 2018.gada janvāris

- romu cilvēku līdzdalība (apmaksāti darba pienākumi) valsts pārvaldes institūciju īstenotajos ES fondu līdzfinansētajos projektos, piemēram, KM administrētajā projektā „Latvijas romu platforma II: dialogs, līdzdalība un savstarpēja mācīšanās”.⁹

Ministriju darbinieki atzīst, ka sadarbība ar romu pārstāvjiem ne vienmēr ir jēgpilna un nereti romi tiek piesaistīti formāli¹⁰. Arī paši romi bieži vien ir maz aktīvi un ilglaicīgi nepiedalās padomes sēdēs vai darba grupu darbā. Paši romi šo skaidro ar to, ka nejūtas pārliecināti par to “vai mans teiktais tiks pieņemts”, kā arī “nav finansiālu līdzekļu transporta izdevumu apmaksai nokļūšanai uz un no sēdēm un darba tikšanās”¹¹, jo tās notiek galvaspilsētā Rīgā, bet romi dzīvo izkaisīti dažādos Latvijas reģionos (ceļa izdevumu apmaksu sanāksmju apmeklēšanai no valsts budžeta netiek veikta).

2016. gadā KM parakstīja līgumu ar Eiropas Komisiju par projekta „*Latvijas romu platforma I: dialogs, sadarbība un iesaistīšana*”¹² īstenošanu, kura mērķis bija izveidot Latvijas nacionālo romu platformu, lai satuvinātu iesaistītās puses.¹³ Latvijas romu platformas ietvaros samērā intensīvi tiek veicināta romu līdzdalība (informācijas izplatīšana, pasākumu organizēšana u.c.), tomēr, kā atzīst paši romi, pastāv vairākas barjeras, kā:

- maz aktīvu romu, kuri grib iesaistīties aktivitātēs savu interešu aizstāvībā, īpaši mazaktīvi ir romu jaunieši;
- maz romu organizāciju, lielākā to daļa neveic nekādu praktisko darbību; neregulāras aktivitātes īsteno 3-4 romu NVO visā valstī¹⁴;
- neveidojas jaunas interešu grupas un romu NVO, jo trūkst līdzekļu to dibināšanai un pamatdarbības nodrošināšanai.

Pārsvarā romu organizācijas nodarbojas ar kultūras saglabāšanas jautājumiem, piemēram, romu vēstures muzeja¹⁵ uzturēšana, kā arī ar dažādu pasākumu organizēšanu, piemēram, vasaras nometnes. Līdz šim nav novēroti centieni pārstāvēt romu sabiedrības iekšējo daudzveidību plašāko sabiedrībā, piemēram, dzimumu.

Kā atzīst aktīvākās romu pilsoniskās organizācijas līderis, pastāv vairākas būtiskas romu integrācijas barjeras: sabiedrībā ir vienaldzīga un samērā saspringta attieksme pret romiem un romu neuzticība valsts un pašvaldību institūcijām.¹⁶

Romu iekļaušanas pašvaldību institūcijās aspekta integrēšana

Latvijā ir 119 pašvaldības - 110 novadi un 9 republikas pilsētas. Pašvaldību darbību nosaka likums *Par pašvaldībām*¹⁷, kur 15.pantā atrunātas vairākas autonomās funkcijas, kā: organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus, gādāt par iedzīvotāju izglītību, nodrošināt veselības aprūpes pieejamību, nodrošināt iedzīvotājiem sociālo palīdzību,

⁹ Informācija par projektu pieejama: <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/romi/projekti-un-pasakumi/latvijas-romu-platforma-ii>

¹⁰ No intervijas ar ministrijas darbinieku, 2018.gada janvāris

¹¹ No intervijas ar romu NVO vadītāju, 2018. gada janvāris

¹² Projekta informācija pieejama: <https://www.km.gov.lv/en/integration-and-society/roma/projects/latvian-roma-platform>

¹³ Projekta kopsavilkums pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedribas_integracija/Romi/ENG/LatvianRomaPlatform_2016-vf.pdf

¹⁴ Romu NVO tīmekļvietnes : <http://romucentrsen.weebly.com/>; <http://alternativas.mozello.lv/home/>; <http://sip.jelgava.lv/lv/nvo/mazakumtautibu-nvo-/cigani/>

¹⁵ Romu Vēstures muzeja tīmekļvietne: <http://www.romucentrs.lv/muzejs.html>

¹⁶ No intervijas ar N.Rudeviču, 2018. gada janvāris

¹⁷ Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57255>

sniegt palīdzību iedzīvotājiem dzīvokļa jautājumu risināšanā, īstenot bērnu tiesību aizsardzību attiecīgajā administratīvajā teritorijā u.c.

Pašvaldības ar lielāku romu iedzīvotāju skaitu nereti izvirza īpašus mērķus un uzdevumus un atrunā tos savās attīstības programmās/stratēģijās, piemēram, Rūjienas novada pašvaldība *Attīstības programmas 2012.- 2018. gadam* investīciju plānā iekļāvusi uzdevumu *Atbalsta sistēmas veidošana darbam ar romu bērniem iesaistei izglītības procesā* (1.9.7.3. punkts).¹⁸

Tomēr šāda veida prakse pašvaldībās nav plaši izplatīta.

Dažas pašvaldības, kuras ir dibinājušas īpašas integrācijas institūcijas, kā piemēram, sabiedrības integrācijas pārvaldes, nosaka tām izstrādāt integrācijas plānu attiecīgajā teritorijā dzīvojošo mazākumtautību (tai skaitā - romu) integrācijai. Šādu institūciju pamatdarbība tiek finansēta no attiecīgās pašvaldības budžeta. Viena no aktīvākajām šāda veida pašvaldības institūcijām valstī ir Jelgavas pilsētas domes Sabiedrības integrācijas pārvalde¹⁹, kuras darbības ietvaros tiek veikts ikdienas darbs ar mazākumtautību nevalstiskajām organizācijām dažādu aktivitāšu organizēšanai un brīvprātīgā darba koordinēšanai²⁰.

Neskatoties uz to, ka Latvijā dzīvo apmēram 150 mazākumtautību grupu cilvēki, tomēr daudzas pašvaldības nesniedz īpašus atbalsta pasākumus integrācijas jomā, tai skaitā romiem, argumentējot to ar finansējuma un kapacitātes trūkumu vai kā argumentu izmanto standarta frāzi "mums visi cilvēki ir vienādi". Šāda rīcība ir skaidrojama ar izpratnes trūkumu.

Tomēr jāatzīmē, ka pašvaldības, kuru teritorijās dzīvo romu ģimenes, iesaistās dažādos nevalstisko organizāciju, kā arī valsts īstenotajos projektos kā dalībnieki. Šāda aktīva līdzdalība veicina procesu virzību un jaunu iniciatīvu īstenošanu, piemēram, romu mediatoru darbu pašvaldībās.

2017.gadā Latvijā darbojās 5 romu mediatori četros no pieciem valsts reģioniem.²¹ Romu mediatoru iniciatīvu uzsāka biedrība "Izglītības iniciatīvu centrs"²² 2013. gadā un finansēja viņu darbu no 2013. līdz 2015.gadam, bet 2017. gadā romu mediatoru darbība tika nodrošināta Eiropas Padomes (EP) projekta ietvaros, kuru administrē Kultūras ministrija²³. Romu mediatora galvenais uzdevums ir veicināt un nodrošināt dialogu un sadarbību starp romu ģimenēm un pašvaldības iestāžu, kā arī valsts aģentūru speciālistiem tādās jomās kā izglītība, sociālie jautājumi, nodarbinātība, bērnu tiesības u.c. Romu mediators palīdz apzināt romu situāciju un problemātiskos jautājumus vietējā līmenī un, sadarbībā ar pašvaldības sociālo lietu pārvaldes, izglītības pārvaldes un citu iestāžu pārstāvjiem, atrast atbilstošus risinājumus, lai veicinātu romu integrāciju un sociālo iekļaušanu vietējā līmenī. Romu mediators arī regulāri informē vietējos romu iedzīvotājus par sociālā atbalsta iespējām, piemēram, par konkrētiem Eiropas Sociālā Fonda atbalsta pasākumiem un pašvaldības sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī motivē romus izglītoties, iesaistīties darba tirgū un piedalīties kultūras un uz jauniešiem īpaši mērķētos pasākumos.

¹⁸ Pieejams: <http://www.rujiena.lv/files/raksti/planosana/ap2012-2018/ap-4-parskats.pdf>

¹⁹ Vairāk informācijas pieejams: <http://sip.jelgava.lv/lv/about-us/>

²⁰ Jelgavas pilsētas domes Sabiedrības integrācijas pārvaldes tīmekļvietne: <http://sip.jelgava.lv/lv/>

²¹ Biedrības « Izglītības iniciatīvu centrs » tīmekļvietne:

<http://iic.lv/projekti/romu-mediatoru-dialogs-lidzdaliba-un-savstarpeja-macisanas/>

²² Sabiedrības integrācijas fonda tīmekļvietne:

http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9252:Jauna-iniciativa-romu-integracijas-joma-%E2%80%93-tiek-uzsakta-romu-mediatoru-sagatavosana-darbam-pasvaldibas&catid=14:Jaunumi&Itemid=186&lang=lv

²³ Projekta informācija pieejama: <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/romi/projekti-un-pasakumi/latvijas-romu-platforma-ii/atbalsts-romu-mediatoriem>

Pašvaldību aptaujas dati²⁴ rāda, ka par būtiskāko virzītājspēku romu integrācijas kontekstā tiek uzskatīts pašvaldības darbinieks, kuram ir pienākums koordinēt šo jautājumu vietējā līmenī. Pārsvārā tie ir cilvēki, kuri jau vēsturiski izrādījuši savu vēlmi palīdzēt romiem, piemēram, skolas direktore vai izglītības nodaļas darbiniece. Aktīvākie romu kopienas līderi cenšas savus tautiešus iesaistīt dažādu projektu, kuru tiešā mērķa grupa ir romi, pasākumos (tos organizē ne - romu NVO²⁵ vai / un vietējās institūcijas²⁶) sociālā atbalsta un izglītības jomās, piemēram, organizējot atbalsta pasākumus romu bērniem. Romu pārstāvji, apgalvo, ka motivēt romu kopienu ir grūti.

Pasākumi, kas tiek īstenoti LR Kultūras ministrijas administrētā un EK finansētā projekta „Latvijas romu platforma (2016.-2018.gadā)” ietvaros, iekļauj atbalstu pieredzes apmaiņai starp vietējām pašvaldībām - pašvaldību darbinieki (10-15 pašvaldību pārstāvniecība) apmeklē dažādas Latvijas pilsētas un novadus, lai iepazītos ar praktisko situāciju, analizētu romu kopienas galvenās problēmas un apgūtu labo praksi un izmantotās metodes problēmu risināšanā. Tā kā šis projekts pētījuma izstrādes posmā ir īstenošanas procesā, tā rezultatīvā ietekme vēl nav objektīvi novērtējama, tomēr vairāki pašvaldību darbinieki aptaujās sniedz informāciju, ka ir iegūta pārliecība par to, ka pašu romu iesaistīšana (romu mediators, skolotāja palīgs-roms pirmsskolas un sākumskolas iestādē) ir viens no efektīvākajiem veidiem, kā risināt esošās problēmas un nodrošināt nepieciešamā atbalsta sniegšanu individuālā līmenī.

Romu līdzdalības un tiesību nostiprināšanas veicināšana

Neraugoties uz to, ka valsts līmeņa politikas dokumentos nav atrunātas specifiskas romu kā etniskas grupas iespējas un līdzdalības formas, eksistē darba kārtība attiecībā uz iespēju piešķiršanu un līdzdalības formām kopienas locekļiem, kuras mērķis ir sekmēt demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības nostiprināšanu (piemēram, Biedrību un nodibinājumu likums²⁷). Savukārt, Pamatnostādņu rīcības plānā ir definēts uzdevums atbalstīt sadarbības projektus, kas fokusēti uz romu integrāciju, līdzdalību un pilsoniskās sabiedrības attīstību. Pamatnostādņu rīcības plāna īstenošanas sasniegtie rezultāti rādītāji šobrīd nav objektīvi novērtējami, jo Pamatnostādņu rīcības plāna 2017.-2018.gadam īstenošanas novērtēšana nav vēl veikta.

Latvijā ir arī samērā attīstītas dažādas līdzdalības formas, piemēram, nevalstisko organizāciju un Ministru kabineta Memoranda padome, kuras mērķis ir sekmēt efektīvas un sabiedrības interesēm atbilstošas valsts pārvaldes darbību, tādējādi nodrošinot pilsoniskās sabiedrības iesaisti lēmumu pieņemšanas procesos visos līmeņos un posmos valsts pārvaldē. Tomēr kopš šīs padomes darbības (no 2014. gada) romu NVO nav virzījušas savus pārstāvjus kopienas interešu pārstāvniecībai padomē.

Romu NVO (Starptautiskā Romu Apvienība, Romu kultūras centrs, „Latvijas Romu Jaunatne un Draugi”, Talsu romu biedrība, „Alternativas”, „Romani čačipen”, „ME ROMA”, „Nēvo Drom D”) pārstāvji darbojas šādās valsts līmeņa padomēs:

- Mazākumtautību konsultatīvajā padomē pie Valsts prezidenta kancelejas²⁸,

²⁴ No vietējo pašvaldību aptaujas, 2018.gada janvāris

²⁵ Piemēram, skatīt: <http://iic.lv/roma-projects/>

²⁶ Piemēram, skatīt Jelgavas pašvaldības tīmekļvietni : <http://www.jelgava.lv/lv/pasvaldiba/dokumenti/projekti/2013-gads/socialas-rehabilitācijas-programma-jelgavas-pilsēta-dzivojosam-romu-tautības-gimenem-ar-pirmsskolas-vai-skolas-vecuma-berniem/>

²⁷ Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=81050>

²⁸ Valsts prezidenta kancelejas tīmekļvietne: <https://www.president.lv/lv/darbibas-jomas/komisijas-un-padomes/mazakumtautibu-konsultativa-padome>

- Konsultatīvajā padomē mazākumtautību izglītības jautājumos pie izglītības un zinātnes ministrijas²⁹,
- Romu integrācijas politikas īstenošanas konsultatīvajā padomē pie Kultūras ministrijas³⁰.

Šo konsultatīvo padomju darbības mērķis ir atbalstīt dialogu starp politikas veidotājiem, īstenotājiem un sabiedrību.

Romu līdzdalība pašvaldību līmenī tiek veicināta pārsvarā formāli, izņemot dažus labos piemērus, kas skaidrojams ar to, ka šīs pašvaldības romu integrācijas jomā strādā patstāvīgi, nevis tikai fragmentāri (tad, kad ir kāds projekts), mērķtiecīgi plānojot attīstību un piešķirot pašvaldības finansējumu (piemēram, Jelgavas un Valmieras pašvaldība). Visvairāk attīstītās jomas pašvaldību līmenī ir izglītības pieejamība un sociālais atbalsts ģimenēm ar bērniem, bet vismazāk risinātās problēmas ir nodarbinātība un mājokļu jautājums, kā arī analfabētisma mazināšana.

Pēdējos gados romu nevalstiskajām organizācijām ir iespēja saņemt finansiālu atbalstu no valsts un pašvaldības budžeta piešķirumiem neliela apjoma projektiem, lai sekmētu pilsonisko līdzdalību. Romu NVO vadītāji atzīst, ka šis ir būtisks atbalsts romu līdzdalības veicināšanai, tas ir stimuls censties demonstrēt savu kultūru un īstenotās aktivitātes, tas veicina sadarbību, pašiniciatīvu un uzticēšanos no sabiedrības puses. Tomēr, ņemot vērā to, ka juridiski noformētu un aktīvu romu nevalstisko organizāciju Latvijā ir maz, un jaunas organizācijas netiek veidotas, daudzās pašvaldībās pieejamais finansējums netiek izmantots romu līdzdalības veicināšanai.

Lielāka finansiāla apjoma programmu efektivitātes garantijas

Deviņus gadus kopš valsts programmas "Romi Latvijā 2007.- 2009." īstenošanas³¹ nav bijušas izstrādātas mērķtiecīgas programmas romiem kā tiešajai mērķa grupai. Tiek īstenotas ESF programmas un tematiskās kampaņas (piemēram, kampaņa Dosta!), tās ir vērstas uz plašāku mērķa grupu, tai skaitā uz romiem, un to mērķis ir sociālā riska grupu iekļaušana un diskriminācijas mazināšana.

Lai gan ir vairāki romu situācijas pētījumi³², kā arī ir izstrādāti ieteikumi situācijas uzlabošanai vairākās jomās, kā izglītība, veselības aprūpe, nodarbinātība un mājokļu nodrošinājums, esošās programmas pārsvarā vērstas uz sociālo iekļaušanu un interešu aizstāvību.

Līdz šim valsts programmu ietvaros maz vai nemaz nav risinātas specifiskās romu sieviešu, jauniešu un bērnu vajadzības, pārsvarā tiek pielietots starpsektorālas pieejas princips.

Ņemot vērā apstākli, ka lielākā daļa programmu, kas attiecināmas uz romu iekļaušanu, ir veidotas visaptveroši (vērstas uz plašāku mērķa grupu), ir sagaidāms, ka pozitīva ietekme uz romiem ir atkarīga no tā, cik lielā mērā tiks sasniegta romu kopiena. Lielākā daļa valsts programmu nav pakļautas neatkarīgai sasniegto rezultātu analīzei, līdz ar to nav iespējams novērtēt to efektivitāti specifiski saistībā ar romu kopienu un rezultātīvo ietekmi uz romu iekļaušanu. Sabiedrības integrācijas fonda programmas daļēji ir pakļautas neatkarīgam novērtējumam (dati nav pieejami publiski, bet tie tiek prezentēti Sabiedrības integrācijas fonda padomei), un apkopotie dati uzrāda, ka romi kā mērķa grupa tiek sasniegta, bet sasniegtie rezultāti ne vienmēr ir ilgtspējīgi. Turklāt,

²⁹ Izglītības un zinātnes ministrijas tīmekļvietne: <http://www.izm.gov.lv/lv/konsultativa-padome-mazakumtautibu-izglitibas-jautajumos>

³⁰ Kultūras ministrijas tīmekļvietne: <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/romi/konsultativa-padome>

³¹ Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/145998-par-valsts-programmu-cigani-romi-latvija-2007-2009-gadam>

³² Piemēram, 2015. gada pētījums "Romi Latvijā" un 2011. gada pētījums "Romu tiesības uz izglītību"

izvērtēšana identificējusi specifisku trūkumu, kas norāda vāju fokusu uz romu jauniešiem. Šis piemērs atspoguļo valsts institūciju administrēto programmu savstarpējo nesaskaņotību, jo atbalsts jaunatnes politikas īstenošanai, tai skaitā, jaunatnes organizāciju darbībai un līdzdalības nodrošināšanai, ir valsts prioritātes, un tiek piešķirts noteikts finansējums vietējām pašvaldībām, lai atbalstītu šī mērķa sasniegšanu.³³

Finansējuma pieejamība pilsoniskajai sabiedrībai romu iekļaušanas pasākumiem

Pilsoniskās sabiedrības nodrošināšanai nodibinājumiem un biedrībām (NVO) ir pieejami vairāki finansējuma avoti, tai skaitā romu NVO. Lielākie no tiem:

- Kultūras ministrijas finansētas „NVO atbalsta programmas” tiek īstenotas visos Latvijas reģionos. NVO, kas īsteno projektus pilsoniskās sabiedrības veicināšanas jomā, var saņemt finansējumu; kopīgais programmas gada finansējums ir EUR 120 000,00. Šīs programmas ietvaros ir trīs atbalstāmie virzieni, kur viens no tiem – mazākumtautību NVO atbalsts, īpaši izceļot romu NVO. 2016.gadā tika atbalstīti 6 romu NVO integrācijas projekti, kā arī 3 starpkultūru projekti, kuros romi ir viena no mērķa grupām. Viena projekta finansiālais apjoms vidēji ir līdz EUR 2000,00. Pārsvārā šo projektu mērķi ir romu kultūras identitātes saglabāšana un līdzdalības veicināšana, kas izpaužas kā konkrētu pasākumu īstenošana; šo programmu ietvaros netiek finansēti NVO pamatdarbības izdevumi (piemēram, biroja uzturēšanas izdevumi).
- No Kultūras ministrijas budžeta tiek finansēta arī Romu vēstures un mākslas muzeja uzturēšana, kā arī daļēji Starptautiskā Romu kultūras festivāla organizēšana.³⁴
- Kopš 2016. gada tiek īstenota valsts budžeta programma “NVO fonds”, 2016. un 2017. gada finansējums ir EUR 400 000,00 gadā. Katru gadu tiek izvirzītas citas prioritārās jomas, tai skaitā NVO darbības stiprināšana un interešu aizstāvība. 2016. gadā tika atbalstīts viens romu NVO projekts³⁵ (atbalsts starptautiskajam festivālam ROMA WORLD – 2016, budžets EUR 4 935), bet 2017. gadā - netika atbalstīts neviens romu NVO projekts³⁶. Tas skaidrojams ar to, ka romu NVO trūkst administratīvās kapacitātes, lai sagatavotu pieteikumus projektu konkursiem, kā arī trūkst pieredzes, lai projektus pilnvērtīgi īstenotu atbilstoši programmas noteiktajiem nosacījumiem.
- Sabiedrība integrācijas fonds (publiskais nodibinājums)³⁷ administrē dažādas integrācijas un iekļaušanas programmas, kurās romu NVO var iesniegt savus projektus pieteikumus. Šo programmu galvenās prioritātes ir nodarbinātības veicināšana, pretdiskriminācijas jautājumu risināšana, tai skaitā sabiedrības informēšanas kampaņas, sociālā iekļaušana un pilsoniskās līdzdalības veicināšana, sadarbība starp jauniešiem, kas pieder dažādām minoritātēm un sabiedrībai kopumā.

Valsts programmu mērķa grupas pārsvārā definētas izmantojot etniskos un sociālos kritērijus (ieskaitot romu kopienu), kā arī to kombināciju. Romu iekļaušanas mērķis tiek

³³ Pieejams: <http://jaunatne.gov.lv/lv/valsts-programma/atbalsts-jaunatnes-politikas-istenosanai-vieteja-limeni>

³⁴ <http://www.romucentrs.lv/roma-world-festiv257ls.html>

³⁵ Projektu saraksts pieejams: <http://www.sif.gov.lv/images/files/valsts/vb-2016/nvof/Apstiprinatie-projekti.pdf>

³⁶ Programmas apraksts pieejams: http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=category&id=410&Itemid=127&lang=lv

³⁷ Sabiedrības integrācijas fonda tīmekļvietne: <http://www.sif.gov.lv/index.php?lang=en>

atbalstīts maza mēroga programmās³⁸, ko Sabiedrības integrācijas fonda vadība pamatoja ar to, ka valstī ir mazs romu skaits un romiem ir zema kapacitāte un konkurētspēja piedalīties projektu konkursos.

Pozitīva ir pēdējo gadu tendence, kas parāda plašāku finansējuma avotu pieejamību pilsoniskās sabiedrības un sabiedriskā labuma organizācijām, kas ik gadu iezīmējas arī ar jaunām aktualitātēm, piemēram, laika periodā no 2019. līdz 2021. gadam pilsoniskajai sabiedrībai, tai skaitā romu NVO, būs pieejams EEZ / Norvēģijas finanšu instrumenta finansējums EUR 8 500 000 apjomā.

Uzticamu datu par romu situāciju pieejamība

Sensitīvie dati, kas norāda arī personas *etnisko* izcelsmi, ir īpaši aizsargājamo datu statusā. Ziņas par tautības iekļaušanu pasēs datos Latvijā ir personas izvēles iespēja. Neskatoties uz to, tautas skaitīšanā ir iekļauts etnisko datu parametrs, un Centrālā valsts statistikas pārvalde (CSP) un citas valsts institūcijas atsevišķos statistikas rādītājos respondentiem jautā viņu etnisko piederību, piemēram, bezdarbnieku uzskaitē.

Latvijā nav precīzas informācijas par dzīvojošo romu skaitu, un dažādi datu avoti piedāvā atšķirīgus datus. Atbilstoši CSP Latvijā dzīvo 5 388 romi³⁹, kas ir būtiski mazāk nekā pēdējie pieejamie statistiskie dati Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) Iedzīvotāju reģistrā, kurā 2015.gada 1.jūlijā bija reģistrēti 7 796 romi, veidojot 0,36% no visiem Latvijas iedzīvotājiem.⁴⁰ Šī atšķirības var tikt skaidrotas ar faktu, ka, iespējams, daudzi romu cilvēki ir emigrējuši darba meklējumos un šīs izmaiņas nav reģistrētas PMLP. Tomēr, romu kopienas līderi un romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvji norāda, ka romu iedzīvotāju skaits Latvijā varētu būt lielāks – no 10 000 līdz par 15 000. Viņi skaidro šo atšķirību galvenokārt ar romu bailēm no iespējamās diskriminācijas, kādēļ romi nevēlas norādīt savu patieso etnisko izcelsmi personas dokumentos. Šo faktu ir uzsvēruši ne tikai romu kopienas līderi vai romu pilsoniskās sabiedrības pārstāvji, bet arī vairāki publiskajā sektora darbinieki, kas tika intervēti.

Lai iegūtu datus un informāciju par romu situāciju, samērā plaši tiek izmantotas arī alternatīvas metodes, piemēram, speciālas aptaujas mērķētas uz romu grupu speciālo atbalsta pasākumu ietvaros, piemēram, romu bezdarbnieku datu izsekojamībai.⁴¹ Tā kā etniskās piederības datus nav iespējams pārbaudīt, jebkāda veida iegūtie dati, tai skaitā arī par romiem, nav uzskatāmi par pilnīgi ticamiem, tomēr nav fiksēta ļaunprātīga romu etniskās grupas datu izmantošana vai nepareiza to interpretācija.

Izglītības un zinātnes ministrija veic romu skolēnu monitoringu; tas tiek veikts vienu reizi trīs gados; monitoringa tika veikts 2013.gadā un 2016.gadā.⁴² Monitoringa ietvaros tiek apkopoti tikai statistiskie dati par romu skolēnu skaitu pirmsskolas un pamatzglītības iestādē un to īstenojamās programmās. Bet šie dati faktiski nav snieguši ieguldījumu situācijas uzlabošanā izglītības pieejamības un kvalitatīvas izglītības nodrošināšanas romu bērniem un skolēniem kontekstā. IZM monitoringa ietvaros netiek apkopota un analizēta informācija profesionālās vai augstākās izglītības posmos.

³⁸ Pieejams:

http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=67&Itemid=77&lang=lv

³⁹ http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits

⁴⁰ <http://www.pmlp.gov.lv/sakums/statistika/iedzivotaju-registrs/>

⁴¹ Pieejams : <http://www.jelgavasvestnesis.lv/pilseta/nva-no-102-romu-bezdarbniekiem-80-izglitiba-ir-zemaka-par-pamata>

⁴² Ziņojums pieejams: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/KM_050417_romi.pdf (skatīt 5.6.punktu).

PRETDISKRIMINĀCIJA

Rasu vienlīdzības direktīvas ieviešana

Atbilstoši Tiesībsarga biroja sniegtajai informācijai un balstoties uz LR Tiesībsarga ikgadējos gada ziņojumos pieejamo informāciju,⁴³ pēdējos gados nav bijuši sūdzību gadījumi tiesību un vienlīdzības jautājumos saistībā ar romiem - nav konstatēti Rasu vienlīdzības direktīvas (*The Racial Equality Directive, RED*) pārkāpumi.

Tiesībsarga biroja 2016. gada prioritāte bija diskriminācijas apkarošanas stiprināšana, bet gada laikā ikdienas darba kārtībā nebija neviena jautājuma vai gadījuma, kas tika izskatīts saistībā ar etnisko diskrimināciju pret romiem. 2016.-2017.gadā Tiesībsargs ir bijis iesaistīts vairāku *Equinet* ziņojumu izstrādē; sagatavošanas procesā ir *Ziņojums par diskrimināciju rases un etniskās piederības dēļ*.

Tiesībsarga birojs lielu uzmanību pievērš ieslodzīto personu, tai skaitā romu, tiesību aizsardzībai. 2016. gadā no ieslodzītajiem saņemti 550 sūdzību pieteikumi, bet neviens no tiem nav par sliktāku apstākļu piešķiršanu romu etniskās piederības dēļ.

Lai nodrošinātu Tiesībsarga biroja darbinieku konsultāciju iespējami lielāku pieejamību, Tiesībsarga birojs organizē izglītojošus seminārus un izbraukuma konsultācijas Latvijas pilsētās, tai skaitā ieslodzījuma vietās. Kopumā 2016.-2017.gadā organizēti vairāk nekā 40 izglītojošie semināri, vairāk nekā 10 izbraukuma konsultācijas, diskusijas un citi izglītojošie pasākumi, bet nevienā no tiem nav piedalījušies romi. Intervijas ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem ietvaros izskanēja informācija, ka vairākus gadus atpakaļ biroja vizīšu laikā ieslodzījuma vietās viņi bija novērojuši atšķirīgu attieksmi pret romu tautības likumpārkāpējiem, bet oficiālas sūdzības netika saņemtas.

Romu mediatori, ar kuriem notika konsultācijas šī ziņojuma sagatavošanas gaitā, nav fiksējuši romu tiešās diskriminācijas gadījumus, bet ir norāda, ka Latvijā vairāk vērojama netiešā diskriminācija pret romiem, īpaši pašvaldību līmenī, bet romi neziņo Tiesībsargam par šiem gadījumiem. Mediatori minēja netiešās diskriminācijas piemērus, ar ko romi saskaras ikdienas dzīvē, piemēram, kad taksometru šoferi pieprasa samaksu par pakalpojumu pirms tā sniegšanas, restorāni nevēlas sniegt telpu ģimenes svinībām vai sociālais darbinieks romiem liedz iespēju saņemt tādas ziedotās mantas kā lietotu apģērbu.

Kā galveno problēmu gan Tiesībsarga birojs, gan valsts integrācijas politikas īstenotāji atzīst Latvijā joprojām pastāvošos negatīvos stereotipus un aizspriedumus pret romu kopienu, kas stiprina diskriminējošu attieksmi - romi netiek pieņemti darbā, cilvēki nevēlas dzīvot ar viņiem kaimiņos un tml. ECRI jau 2007. gadā rekomendēja Latvijai papildināt nodarbinātības atvieglošanas politiku ar nepieciešamajiem pasākumiem diskriminējošas rīcības aizliegšanai no to darba devēju puses, kas atsakās pieņemt darbā romus, ņemot vērā viņu etnisko izcelsmi⁴⁴, tomēr intervijas, kas tika veiktas šī ziņojuma sagatavošanas laikā, nav norādījušas būtiskas izmaiņas un uzlabojumus šajā jomā.

Segregācija izglītībā un pēc dzīvesvietas

Nacionālā līmenī nav veikti pietiekami pasākumi, lai nodrošinātu romiem vienlīdzīgu pieejamību izglītībai, piemēram, lai izbeigtu praksi, kas saistīta ar romu skolēnu ievietošanu speciālajās skolās, par ko tika stāstīts intervijās (nav pieejami dati par problēmas izplatību). Romu bērnu ievietošana speciālajās skolās bieži ir nepamatota, un ir gadījumi, kad romu bērni tiek sūtīti uz pedagoģiski - medicīnisko komisiju bērna

⁴³ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publikacijas/gadazinojumi/gada-zinojumi>

⁴⁴ Pieejams: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/latvia/LVA-CbC-III-2008-2-LVA.pdf>

attīstības traucējumu diagnosticēšanai, pamatojoties uz skolotāja negatīvo attieksmi pret šo bērnu un ģimeni. (Romu bērnu izglītības un līmeņu segregācijas problēmas detalizēti apskatītas Romu pilsoniskā monitoringa 2018. gada ziņojumā.)

Vēsturiski Latvijā nav bāzētas romu kopienas segregācijas, tomēr pētnieki ir novērojuši dažās pašvaldībās negatīvu tendenci nodalīt mazturīgus cilvēkus, tai skaitā, romus, atsevišķos namos pašvaldības nomalēs, bieži kā formu pielietojot sociālā dzīvokļa piešķiršanu nomaļā apkaimē. Šāda veida sabiedriskās politikas veidošanas mehānismi veicina segregāciju un vājina vienlīdzīgas attieksmes principu attiecībā uz atbilstoša mājokļa nodrošināšanu integrētā vidē.

Policijas diskriminējoša uzvedība, prokuroru vai tiesu pārkāpumi

Tiesībsarga biroja rīcībā nav informācijas un pierādījumu par policijas vai citu tiesību aizsardzības iestāžu diskriminējošu rīcību vai uzvedību pret romiem. Līdz šim arī nav veikti specifiski pētījumi, no kuriem varētu iegūt informāciju par policijas un tiesu darba etnisko profilu un ar to saistīto atšķirīgo attieksmi vai pieņemto lēmumu.

Intervijas ar romiem, kas tika veiktas šī ziņojuma kontekstā, ir apliecinājušas, ka viņiem pašiem un viņu ģimenes locekļiem ikdienas saskarsmē ar policiju pēdējos gados būtisku konfliktu nav bijis.⁴⁵ Tomēr šos secinājumus gan nevar attiecināt uz visu Latvijā dzīvojošo romu kopienu, jo trūkst objektīvas un apkopojošas informācijas par situāciju valstī kopumā.

Tīra ūdens un kanalizācijas pieejamība

Aktuālākā informācija attiecībā uz piekļuvi tīram ūdenim, kanalizācijai un sanitārajam aprīkojumam ir iekļauta 2016. gadā veiktajā pētījumā *Romi Latvijā*. Lai gan šajā pētījumā nav salīdzinošo datu ar citu iedzīvotāju situāciju, tomēr ir identificēta problēma. Pētījumā secināts, ka ceturtajai daļai jeb 26 % aptaujāto romu mājoklī nav pieejama ūdensapgāde, 42% romu mājokļu nav ierīkota tualete ar ūdens novadi, apmēram 56% romu apdzīvoto mājokļu nav pieejama duša vai vannasistaba. (Minētās problēmas tiks aprakstītas Romu pilsoniskā monitoringa 2018. gada ziņojumā.)

⁴⁵ No intervijām ar romu mediatoriem un romu NVO vadītājiem, 2018.gada janvāris

PIEVĒRŠOTIES ANTIČIGĀNISMAM

Institucionālie uzstādījumi diskriminācijas apkarošanai un antičigānisma novēršanai

Romi kā etniskā mazākumtautības grupa, jau vēsturiski dzīvo Latvijas teritorijā un ir oficiāli atzīta no valsts pārvaldes un institūciju puses. Nav tiešu pierādījumu tam, ka valsts apzinās antičigānismu kā vienu no galvenajiem izstumšanas cēloņiem, un tas nav minēts un definēts Latvijas tiesību aktos un politiskajā retorikā. Neeksistē īpašas valsts institūcijas un struktūras, kas analizē un novērš antičigānismu institucionālajā uzvedībā un izstrādā ilgtermiņa ieteikumus. Tas skaidrojams ar to, ka Latvijā nav konstatēti antičigānisma uzliesmojumi, piemēram, publiska pret romiem vērsta retorika vai vardarbīgi uzbrukumi.

Sabiedriskajos pasākumos un komunikācijā attiecībā pret romiem tiek lietots antičigānisma jēdziens kontekstā ar to, ka tas ietekmē ne tikai personisko, bet arī sociālo un institucionālo uzvedību. Piemēram, Eiropas Padomes kampaņas *Dosta! Pietiek! Pārkāp aizspriedumiem, iepazīsti romus!* ietvaros 2016. gadā Latvijas Cilvēktiesību centrs sadarbībā ar Kultūras ministriju un Latvijas Universitāti organizēja semināru žurnālistikas studentiem *Antičigānisms un tās izpausmes publiskajā telpā*.⁴⁶ 2017. gadā Latvijas Sieviešu nevalstisko organizāciju sadarbības tīkls kopā ar Kultūras ministriju rīkoja pasākumu *Mellenes un romances*, ar mērķi veicināt izpratni par Latvijas romu kultūru un sapratni starp dažādām kultūrām un cilvēkiem Latvijā.⁴⁷

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta rezolūciju par Starptautisko romu dienu Antičigānisms Eiropā un Otrā pasaules kara laikā pret romiem vērsta genocīda atceres dienas atzīšana ES līmenī⁴⁸ (*European Parliament resolution on the occasion of International Roma Day – anti-Gypsyism in Europe and EU recognition of the memorial day of the Roma genocide during World War II*), Latvijas valsts oficiāli atzīst genocīda pret romiem Otrā pasaules kara laikā vēsturisko faktu. 2017.gada oktobrī Latvijā, Rīgā notika starptautiska romu holokausta konference, tajā delegāti pārstāvēja 10 valstīm. Romu Kultūras centrs organizēja ceļojošo izstādi *Latvijas romu holokausta*, kas tika izstādīta 14 vietās Latvijā, kā arī citās valstīs, piemēram, Prāgā. Atbilstīgos gadījumos apmēram 50 Latvijas romiem ir izmaksātas kompensācijas par zvērībām (spaidu darbi), ko pret viņiem pastrādāja nacisma un citi režīmi, kā arī to sabiedrotie Otrajā pasaules karā. Kopš 2015. gada Latvijā ar plašāku pasākumu kopu Latvijā tiek atzīmēta arī Starptautiskā romu diena.

Cīņai pret romu diskrimināciju un starpkultūru dialoga stiprināšanai ir pieejams arī dažādu avotu finansējums. Neraugoties uz ierobežotu valsts budžeta finansējumu⁴⁹, darbojas vairākas NVO, kas ir aktīvas šajās jomās.

Nemot vērā augstāk minēto, var izdarīt secinājumu, ka pēdējos gados ir veiktas darbības lai nepieļautu antičigānismu, kā arī uzlabotas sabiedrības vispārējās zināšanas par romu vēsturi un romu holokaustu.

⁴⁶ Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/romi/projekti-un-pasakumi/ep-kampana-dosta>

⁴⁷ Pasākuma programma: <http://www.skolas.unesco.lv/lv/jaunumi/kampana-dosta-parkap-aizspriedumiem-iepazisti-romus-starptautiskaja-iecietibas-diena/>

⁴⁸ Pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B8-2015-0326+0+DOC+XML+V0//LV>

⁴⁹ http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=category&id=410&Itemid=30&lang=lv un <https://www.km.gov.lv/lv/integracija-un-sabiedriba/pilsoniska-iesaistisanas/nvo-atbalsts>

Cīņa pret naida noziegumiem un naida runu pret romiem

Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumu ietvaros iecietības veicināšanas un diskriminācijas novēršanas jomā Tiesībsargs ir pievērsis uzmanību situācijai, kas skar naida noziegumus un naida runu - 2016. gadā tika veikts pētījums *Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmas aspekti Latvijas Republikā*.⁵⁰ Pētījumā iekļauta plaša informācija par tiesisko regulējumu jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanai, par tiesisko regulējumu un praksi naida runas un naida noziegumu izmeklēšanā un novēršanā, kā arī par mediju lomu, konstatējot naida runu anonīmajos komentāros. Pētījumā secināts, ka:

- valdības pienākums ir nostiprināt stratēģiju, lai cīnītos pret naida motivētu noziedzīgo nodarījumu izplatību un ierobežotu naida runas izplatīšanos interneta portālos. Stratēģijas ietvaros ir nepieciešams veicināt aktīvāku krimināltiesību normu piemērošanu praksē, nostiprināt efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu un veikt preventīvus pasākumus, lai novērstu naida runas izplatību un naida runu;
- tiesībsargājošām iestādēm ir jāpievērš lielāka uzmanība naida runas un naida noziegumu identificēšanas, kvalifikācijas un izmeklēšanas jautājumiem;
- nepieciešams veidot informatīvas kampaņas sabiedrības iecietības veicināšanai, kā arī naida runas un naida noziegumu gadījumu samazināšanai.

Tiesībsarga birojam 2016.- 2017.gadā nav iesniegts neviens iesniegums par gadījumiem, kas saistīti ar naida runu attiecībā uz romiem. Tomēr, patiesā situācija ir citādāka. Laika periodā no 2013.-2015.gadam Latvijas cilvēktiesību centrs veica Latvijas mediju monitoringu *Romu atspoguļojums Latvijas medijos*⁵¹ un tā ietvaros tika iegūta informācija par to, kāds ir romu atspoguļojums medijos. Kā tika secināts, tas bieži ir tendenciozi negatīvs, bet cilvēku komentāri pārsvarā nav naidīgi, bet ir izteikti negatīvi un stereotipos balstīti. Piemēram, Latvijas romi visbiežāk vizuāli tiek attēloti kā izskatīgi un dejojoši dziedātāji, vai gluži pretēji, kā trūcīgs vīrs un ļaudis apkārt ugunskuram, neatkarīgi no tā, vai tas ir materiāls par romu izglītību vai kādu citu tematiku. Ņemot vērā to faktu, ka Latvijas romu kopiena vizuāli sevi neidentificē - nenēsā tradicionālos romu tērpus ikdienā - interneta mediji un TV visbiežāk izmanto ārzemju ziņu aģentūru foto materiālus, lai radītu visspilgtāko iespaidu. Šādā veidā mediji ne tikai sagroza esošo realitāti, bet arī veido lasītāja vai skatītāja emocionālo zemtekstu – bailes, nepatiku un tml.

2017. gadā tika publicēts materiāls skolotājiem *Saki NĒ naida runai!*.⁵² Tas sniedz ieskatu par to, kas ir neiecietība, naida runa un naida noziegumi. Materiāls skaidro, kā neiecietība, naida noziegumi un naida runa tiek izpausta, kādu ietekmi un sekas tie atstāj uz indivīdiem un sabiedrību, un sniedz ieteikumus, kā reaģēt uz šādām izpausmēm. Specifiskas etniskās grupas kā, romi, šajā materiālā nav pieminētas.

Sabiedrības vispārējais tolerances līmenis, arī attiecībā pret romiem, ir samērā zems. To apliecina, piemēram, 2014.gadā veiktās Rīgas iedzīvotāju atbildes uz aptaujas jautājumu *Cik tuviem kontaktiem ar romiem esat ar mieru?*.⁵³ Tikai 3,8% respondentu būtu gatavi pieņemt romu kā radnieku vai partneri, 6,5 % - pieņemt romu kā tuvu

⁵⁰Pieejams:

http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/publikacijas/naida_noziegumu_un_naida_runas_izmeklesana_lv_2016_1496214733.pdf

⁵¹ Skatīt: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/notiks-diskusija-romu-atspoguļojums-latvijas-medij-331/>

⁵² Skatīt: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/paligmaterials-skolotajiem-saki-ne-naida-runai-439/>

⁵³ Skatīt: http://www.nvo.lv/site/attachments/02/10/2014/Sabiedribas_integracija_Riga.pdf

draugu, 5,7% - kā darba kolēģi, 10,2 % šīs aptaujas respondentu uzskata, ka romus nedrīkst ielaisti valstī.

Vēstījuma un attieksmes pret romiem analīze un veidošana

Pēdējos gados samērā regulāri tiek īstenotas dažādas iniciatīvas un kampaņas, kuras var vērtēt kā efektīvas. Tajās ir iesaistījušās gan valsts institūcijas, gan nevalstiskās organizācijas, tai skaitā romu. Šīs iniciatīvas tiek finansētas no EK, EEZ vai Latvijas valsts budžeta programmām.

Lielākie pasākumu piemēri, kas īstenoti pēdējos gados:

starptautiskais romu kultūras festivāls *Roma World* (tika īstenots gan 2016., gan 2017. gadā): festivāla mērķis ir veicināt sabiedrības saliedētību un kultūras dialogu, mainot attieksmi pret romiem un laužot gadsimtiem ilgi izveidojušos stereotipus;⁵⁴

video stāstu kampaņa *7 stāsti par mums*: kampaņas mērķis ir uzrunāt cilvēkus par diskriminācijas absurdumu. Viens no video stāstiem adresēts diskriminācijas pret romiem mazināšanai (2014.gads, finansēts ES PROGRESS programmas ietvaros);⁵⁵

video stāsts *Romu sievietes Jelgavā – viņas strādā izglītības iestādēs*: tā mērķis ir popularizēt labos piemērus romu nodarbinātības jomā un ieguvumus no tā visai sabiedrībai (2016.gads, finansēts EEZ un valsts budžeta programmas ietvaros);⁵⁶

ikgadējie programmas *Dosta!* pasākumi.

Līdz ar to var apgalvot, ka ir veiktas apzinātas darbības, lai mainītu stāstījumu par romu tautības pārstāvjiem un viņu devumu Latvijas un Eiropas vēsturiskajā un kultūras attīstībā un ekonomiskajā izaugsmē.

⁵⁴ Skatīt: <http://www.romucentrs.lv/starptautiskais-romu-kult363ras-festiv257ls-roma-world-2016.html>

⁵⁵ Skatīt: http://www.sif.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=9870:Video-stasti-%E2%80%9C7-stasti-par-mums%E2%80%9D-aicina-pardomat-attieksmi-pret-lidzcilvekiem-Pieejami-ar-subtitriem-latviesu,-anglu-un-krievu-valoda&catid=14:Jaunumi&Itemid=186

⁵⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=XPA2ntphbwI>

REKOMENDĀCIJAS

Latvijas Republikas Kultūras ministrijai, kā atbildīgajai valsts institūcijai par integrācijas politikas plānošanu un īstenošanas koordinēšanu, ieteicams veikt šādus pasākumus:

- stiprināt atbildīgo nozaru ministriju un valsts institūciju līdzdalību, izstrādājot konkrētus uzdevumus un sasniedzamos rezultātos rādītājus, lai sasniegtu kopīgu mērķi un veicinātu *Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.-2018.gadam* efektīvāku īstenošanu un novērtēšanu;
- nodrošināt īpaša apmācības kursa izstrādi un īstenošanu reģionālo (pašvaldību) ekspertu tīklā iekļauto pārstāvju izglītošanas un izpratnes veidošanai, tai skaitā par mērķtiecīgu programmu ietekmi kopienas attīstībā un teritorijas ekonomiskajā izaugsmē.

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija ir institūcija, kā atbildīgajai valsts institūcijai par izglītības pieejamību un kvalitāti, ieteicams veikt šādus pasākumus:

- būtiski pilnveidot romu skolēnu monitoringa procesu, iekļaujot tajā plašāku kvalitatīvo un kvantitatīvo datu informāciju (piemēram, datus par romu studentu skaitu profesionālās un augstākās izglītības iestādēs un datus romu skolēnu neattaisnoto mācību kavējumu skaitu u.c.). Balstoties uz šo datu analīzi, izstrādāt rīcības plānu esošās situācijas uzlabošanai izglītības pieejamības un kvalitatīvas izglītības nodrošināšanai visos romu bērnu un skolēnu izglītošanās posmos;
- piešķirt atbilstīgu finansējumu un nodrošināt skolotāju asistentu – romu grupas izveidi, apmācību īstenošanu un darbu pirmsskolas un sākumskolas iestādēs ar lielāku romu skaitu.

Atbildīgajām valsts institūcijām par valsts budžeta un ES programmu īstenošanu, kur viena no mērķa grupām ir romi, nodrošināt to neatkarīgo novērtēšanu un sasniegto rezultātīvo datu kvalitatīvo analīzi, lai mērķtiecīgi plānotu romu integrācijas atbalsta pasākumu pēctecību un virzību, to savstarpējo saskaņotību un jaunu mērķu izvirzīšanu, kā arī specifisko romu kopienas problēmu risināšanu, pievēršot īpašu uzmanību romu bērnu un jauniešu problemātikai.

Ieteicams atjaunot valsts programmu Romi Latvijā un izveidot to par ilgtspējīgu starpnozaru nacionālo stratēģiju, lai visās nozarēs vienlaicīgi cīnītos pret romu sociālo atstumtību; šī plāna izstrādāšanas un īstenošanas procesā iesaistīt romu pilsoniskās sabiedrības aktīvākos pārstāvjus, kā arī romu integrācijas ekspertus ar atbilstošām akadēmiskām zināšanām un starptautisku pieredzi.

BIBLIOGRĀFIJA

Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, EU Framework For National Roma Integration Strategies Up To 2020, Brussels, 2011

Council Conclusions on an EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020. 3089th Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs Council meeting Brussels, 19 May 2011

Council of Europe, Accelerating the Process of Roma Integration, Council Conclusions, December 8, 2016

Council of Europe, Council Recommendation of Effective Roma integration measures in the Member States, Brussels, 2013

Council of Europe, Declaration on Roma Integration Strasbourg of October 20, 2010

EC, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020, Brussels, 2011

EC, Europe 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels, 2010

EC, Recommendation to Latvia on structural priorities and coordination in the report of the European Commission "EU Framework for National Roma Integration Strategies", April 2, 2016

EC, Report on implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies, 2014

EC, The Fact Sheet On The Improvement Of The Roma Integration Policy In Latvia, Summary, 2014

Latvia, FRANET National Focal Point Social Thematic Study The situation of Roma, Latvian Centre for Human Rights, 2012

Latvia, Report of the Expert Group on Corporate Integration Policy, 2016

Latvia, Survey on Public Attitudes to the State Police and Evaluation of National Police Work, Research Report, Fieldex, 2009

Latvija, Biedrību un nodibinājumu likums, 2003.

Latvija, ikgadējie ziņojumi par romu integrācija spaškaumu īstenošanu, 2012., 2013., 2014., 2015., 2016.

Latvija, Latvijas Republikas tiesībsarga 2016.gada ziņojums, Latvijas Republikas tiesībsargs, 2017.

Latvija, likums „Par pašvaldībām”, 1994.

Latvija, Nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas pamatnostādnes 2012.-2018.gadam

Latvija, Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijas Republikā, Latvijas Republikas tiesībsargs, 2016.

Latvija, pētījums „Romi Latvijā”, 2015.

Latvija, pētījums „Romu tiesības uz izglītību: īstenošanas situācija Latvijā”, biedrība „izglītības iniciatīvu centrs”, 2011.

Latvija, valsts programma „Romi Latvijā 2007.-2009.”

